

Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності:
матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю,
присвяченої Міжнародному дню інтелектуальної власності.
(м. Київ, 25 квітня 2025 р.): ел. збірник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025

УДК 001+347.78

**ЛІЦЕНЗІЇ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДЛЯ ВІДКРИТОЇ НАУКИ:
ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Ю.М. Капіца

д.ю.н., директор Центру досліджень інтелектуальної власності та
трансферу технологій НАН України

ORCID-0000-0002-9449-8422

**OPEN ACCESS LICENSES FOR OPEN SCIENCE: CHALLENGES IN
UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION**

Y.M. Kapitsa

Dr. of Legal Sciences (habil.), J.S.D, Director of the Centre for Intellectual
Property Studies and Technology Transfer, National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID-0000-0002-9449-8422

Анотація: Розглядається практика застосування ліцензій відкритого доступу Creative Commons в ЄС та проблемні питання використання таких ліцензій в Україні. Зазначається, що на відміну від держав-членів ЄС застосування в Україні ліцензій CC, що дозволяють розповсюдження похідних творів, зокрема, CC BY, може привести до широкого створення та розповсюдження змінених статей іншими особами як похідних творів.

Ключові слова: відкрита науки, ліцензії Creative Commons.

Annotation: The practice of using Creative Commons licenses in the EU and problematic issues of using such licenses in Ukraine are considered. It is noted that, unlike in EU member states, the use of CC licenses in Ukraine, which allow the distribution of derivative works (like CC BY), can lead to the widespread creation and distribution of modified articles by other persons as derivative works. In

connection with the above, the use of CC BY-ND and CC BY-NC-ND licenses is relevant in Ukraine.

Keywords: open science, Creative Commons licenses.

Застосування до рукописів наукових статей, прийнятих до публікації, а також до опублікованих статей у випадку відкритого доступу до таких творів ліцензій відкритого доступу Creative Commons (CC) є знаковою рисою сьогодення. Аналіз видів ліцензій, що використовує 21 461 журналів відкритого доступу, зазначених у Directory of Open Access Journals (DOAJ), свідчить про наступний розподіл застосування ліцензій CC та інших ліцензій: CC BY (10980); CC BY-NC (4348); CC BY-NC-ND (4468); CC BY-NC-SA (1976); CC BY-ND (382); CC BY-SA (1742); CC0 (268); Public domain (8); Publisher's own license (218) [1].

Таким чином, відсутній певний один вид ліцензії CC, що застосовується при відкритому доступі. Також відсутні дослідження, що вказують на вид ліцензії, що найбільш сприятливим з врахуванням всіх факторів для поширення статей, підвищення індексів цитування [2].

При вирішенні питань, які види ліцензій доцільно застосовувати для наукових журналів відкритого доступу в Україні, слід враховувати:

- практику Європейського Союзу;
- зміст тих чи інших ліцензій CC;
- вид твору (наукова стаття, монографія) або застосування ліцензії для дослідницьких даних або метаданих;
- поведінку користувачів щодо використання творів відкритого доступу з метою створення похідних творів на основі опублікованих статей (монографій) інших авторів.

1. Європейський Союз. На цей час на рівні регламентів або директив ЄС відсутнє визначення тих або інших видів ліцензій CC або інших ліцензій, що

мають застосовуватися при наданні відкритого доступу для творів, дослідницьких даних.

Європейською комісією визначені положення щодо застосування ліцензій CC у Модельній грантовій угоді РП “Горизонт Європа“. Так, у додатку 5 до Угоди вказується:

- щонайпізніше на момент публікації машинозчитувана електронна копія опублікованої версії або остаточного рецензованого рукопису, прийнятого до публікації, має бути розміщена для збереження в надійному сховищі наукових публікацій;

- слід надати негайний відкритий доступ до депонованої публікації через репозиторій з застосуванням останньої версії ліцензії CC BY або ліцензії з еквівалентними правами; для монографій та інших довгих текстових форматів ліцензія може не виключати право на комерційне використання та створення похідних робіт (з використанням ліцензій CC BY-NC, CC BY-ND тощо) і

- через репозиторій слід надати інформацію про будь-які результати дослідження або будь-які інші інструменти, необхідні для підтвердження висновків наукової публікації. Використання депонованих дослідницьких даних надається за ліцензією CC BY або CC0, або еквівалентною ліцензією, дотримуючись принципу «відкрито настільки, наскільки це необхідно», якщо надання відкритого доступу не: суперечитиме законним інтересам виконавця, в тому числі щодо комерційного використання, або не суперечитиме будь-яким іншим обмеженням, зокрема, інтересам конкуренції в ЄС або зобов'язанням виконавця за цією Угодою. Якщо відкритий доступ не надається (до деяких або до всіх даних), це має бути обґрунтовано в DMP.

- метадані депонованих публікацій мають бути відкриті під «нульовою» ліцензією суспільного надбання – Creative Common Public Domain Dedication (CC 0) або еквівалентною ліцензією відповідно до принципів FAIR і містити визначену у додатку інформацію.

2. Україна. Проблемою при виборі того чи іншого виду ліцензій CC для наукових статей та інших творів в Україні є врахування особливостей ліцензій CC, що передбачають створення похідних творів. Похідні твори дозволяють створювати всі види ліцензій CC. Проте подальше їх розповсюдження передбачено ліцензіями CC-BY, CC-BY-SA, CC-BY-NC, CC-BY-NC-SA. Створення похідних творів для власного використання однак з заборобою розповсюдження - визначають ліцензії CC-BY-ND, CC-BY-NC-ND.

В публікаціях неодноразово зазначалося небезпека застосування в Україні ліцензій CC, що передбачають розповсюдження похідних творів. Так, зазначення для наукової статті ліцензії CC-BY, наприклад, означатиме, що автор (и) дозволяє створювати статтю іншому фахівцю на основі своєї статті з виключенням або доданням певних розділів, змінами тексту тощо. При чому обсяг такого використання не обмежений, тобто 90% такої похідної статті може бути текст статті первісного автора та 10% коментарі та зауваження іншого автора. При цьому, така стаття може розповсюджуватися вже під ім'ям нового автора з зазначенням, що вона зроблена на основі чи як переробка первісної статті. Для монографії, що написана, наприклад, колективом з трьох авторів, це означає можливість будь якої іншій особі написати додаткову главу та розповсюдити монографію вже під ім'ям чотирьох осіб, включаючи себе, з зазначенням, хто, яку главу написав. Наскільки це відповідає очікуванням в Україні ? – зазначена проблема вказувалась у нашому виданні ще у 2017 р. [2].

Вказані питання опрацьовувалися в Національній академії наук України при запровадженні в наукових установах Академії наук відкритого доступу до результатів досліджень. [3] Так, відповідно до Положення про відкриту науку в НАН України, затвердженого розпорядженням НАН України від 12.06.2024 № 350, для наукових статей введено застосування ліцензії CC BY-ND або CC BY-NC-ND (дозволяють створення похідних творів для власних потреб, забороняють розповсюдження таких творів); для дослідницьких даних - CC BY

4.0; для метаданих - CC0 1.0. [4]

Несподіваною подією щодо застосування ліцензій CC став зміст проєкту Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації принципів відкритої науки”, оприлюднений МОН України 07.03.2025.

Проєктом запропоновано доповнити ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права» положеннями щодо використання за замовчуванням ліцензії CC BY 4.0 при розміщенні творів наукового характеру у загальнодоступних електронних архівах, репозитаріях чи інших загальнодоступних джерелах. Або, якщо про це прямо вказано автором, видавцем або відповідним архівом чи репозитарієм, на умовах іншої ліцензії, що відповідає певним критеріям, що зазначені у проєкті Закону. Такі критерії включають обов’язкову вимогу щодо можливості створення розповсюдження похідних творів, у тому числі їх комерційного використання.

Вказані положення *не відповідають законодавчій практиці ЄС та держав-членів ЄС та суперечать принципам свободи укладання договору*, визначеного Цивільним кодексом України:

(а) відсутня практика в ЄС визначення певного виду публічних ліцензій на рівні актів ЄС;

(б) зміст та редакції ліцензії Creative Commons постійно змінюються (на цей час застосовується четверта версія ліцензій) та розробляються приватною міжнародною організацією;

(в) для наукових статей, монографій, метаданих згідно з Модельною грантовою угодою РП Горизонт Європа рекомендовано застосовувати не одну, а різні ліцензії Creative Commons;

(г) імперативна вимога щодо застосування публічних ліцензій за замовчуванням – суперечать принципам свободи укладання договору;

(д) доцільним є визначення умов застосування публічних ліцензій не на рівні Закону, а на рівні договору щодо фінансування наукових досліджень у

відповідних рекомендаціях (умовах договору) відповідним головним розпорядником бюджетних коштів.

У зв'язку з цим у пропозиціях та зауваженнях НАН України до законопроекту (лист НАН України до МОН України від 27.03.2025 № 58/516-5) пропонується виключити з проекту Закону:

- зміни до ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права»;
- запропоновану частину сьому нової редакції ст. 14 Закону України «Про науково-технічну інформацію»).

Також проектом Закону запропоновано доповнити Закон України «Про авторське право і суміжні права» статтею 17¹ «Особливості використання наукових результатів для створення похідних творів у наукових та освітніх цілях». При цьому передбачено визначити обмежений перелік похідних творів наукового характеру, що можуть бути створені без згоди автора.

Вказані положення ***не відповідають актам ЄС та законам держав-членів ЄС щодо авторського права і суміжних прав, та не є необхідними для забезпечення охорони прав на твори наукового характеру в Україні.***

(а) Відсутня законодавча практика на рівні актів ЄС та держав- членів ЄС, міжнародних договорів Всесвітньої організації інтелектуальної власності щодо визначення особливостей створення похідних творів наукового характеру.

(б) Прийняття ***таких змін призведе до неможливості застосування в Україні для наукових публікацій ліцензій Creative Commons, оскільки ліцензії Creative Commons передбачають визначення похідних творів з зазначенням широкого переліку похідних творів. При звуженні цього переліку згідно з правилами застосування ліцензій – зазначені ліцензії не можуть застосовуватися та мають бути розроблені власні ліцензії відкритого доступу без посилань на ліцензії Creative Commons.***

(в) У пропозиціях та зауваженнях НАН України до законопроекту вказувалося, що застосування видів ліцензій CC, що дозволяють створення

похідних творів та їх розповсюдження (зокрема ліцензії CC BY 4.0), може призвести в Україні до генерації великої кількості неоригінальних творів. Така проблема не виникає в державах-членах ЄС у зв'язку із традиціями наукової етики та вимогами видавців щодо оригінальності рукопису статті (монографії).

Зазначалося, що з врахуванням вказаної проблеми в НАН України у 2024 р. для всіх наукових періодичних видань, що видаються НАН України та науковими установами НАН України, відповідно до Положення про відкриту науку в НАН України, затвердженого розпорядженням Президії НАН України від 12.06.2024 № 350, та розпорядження НАН України від 13.06.2024 № 352 «Про внесення змін до Положення про використання об'єктів права інтелектуальної власності в НАН України щодо застосування ліцензій відкритого доступу» введено застосування наступних ліцензій Creative Commons:

— ліцензії «Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Без Похідних 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC-ND 4.0) (Attribution — Non Commercial — No Derivatives 4.0 International), що дозволяє відтворювати та розповсюджувати твір, його частини виключно з некомерційною метою, створювати похідні твори для власного використання із зобов'язанням зазначати автора твору, та без права розповсюдження похідних творів або

— ліцензії «Із Зазначенням Авторства — Без Похідних 4.0 Міжнародна» (CC BY-ND 4.0) (Attribution — No Derivatives 4.0 International), що дозволяє відтворювати та розповсюджувати твір, його частини з некомерційною та комерційною метою, створювати похідні твори для власного використання із зобов'язанням зазначати автора твору та без права розповсюдження похідних творів.

Вказувалося, що при утвердженні в Україні сталих традицій щодо створення оригінальних наукових публікацій та дотримання авторського права — можливим є перехід до застосування відносно наукових публікацій ліцензії

СС ВУ 4.0 та інших ліцензій, що дозволяє створення та розповсюдження будь-яких видів похідних творів, яка на цей час рекомендована для застосування у Модельній грантовій угоді РП Горизонт Європа відносно наукових статей.

У зв'язку з цим було запропоновано:

- виключити з проєкту Закону доповнення статті 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права» частиною шостою;

- частину сьому запропонованої ст. 121 “Особливості доступу до науково-технічної інформації, створеної на замовлення і за рахунок публічного фінансування“ до Закону України “Про науково-технічну інформацію“ викласти у такій редакції:

“ 7. Умови застосування публічних ліцензій на використання наукових публікацій та дослідницьких даних визначаються у договорах на фінансування наукових досліджень головним розпорядником коштів, що здійснює фінансування наукових досліджень.”

Література

1. Directory of Open Access Journals (DOAJ). 2025. URL: <https://doaj.org/>

2. Питання охорони авторського права у наукових виданнях (методичні рекомендації)/Ю.М. Капіца, К.С. Шахбазян, Д.С. Махновський, О.Г. Вакаренко, А.І. Радченко, З.А. Болкотун. Київ: Акадеперіодика, 2017. 110 с. URL: https://ipr.nas.gov.ua/?page_id=1537

3. Загородній, А. Г., Хіміч, О. М., Андон та інш. (2025). Впровадження європейських принципів відкритої науки в Національній академії наук України. Вісник Національної академії наук України (1), 11–33. <https://doi.org/10.15407/visn2025.01.011>

4. Нормативні акти з питань охорони інтелектуальної власності та трансферу технологій. Частина 5. Відкрита наука та інтелектуальна власність / Ю.М. Капіца, І.І. Хоменко (упорядкування), 2 вид., доповнене. Київ: ЦДІВТТ НАН України, 2025. 80 с. URL: https://ipr.nas.gov.ua/?page_id=19